

VỀ NGHĨA VÀ CÁCH DÙNG TỪ "MÀ" TRONG TRUYỆN KIỀU CỦA NGUYỄN DU

Hồ Đình Thiện

Khoa Tiếng Việt

Đại học KH Xã hội & Nhân văn - ĐHQG Hà Nội

Như chúng ta đã biết, Truyện Kiều của đại thi hào Nguyễn Du là một áng văn chương tuyệt tác của dân tộc ta. Ở đó, từ ngữ được gạn lọc, trau chuốt, đặt vào những ngữ cảnh có một không hai, theo tiến trình của cốt truyện, theo tính cách của nhân vật mà tác giả muốn thể hiện. Đó là một sự kết hợp chặt chẽ giữa thể thơ và tiểu thuyết, nhuần nhuyễn tính bác học, tính dân gian, tính khái quát tiếng nói dân tộc. Từ ngữ trong Truyện Kiều được sử dụng vừa dung dị vừa cao sang, vừa thực tiễn lại vừa dễ hiểu. Để có thể chất lọc được một chút tinh túy của ngôn ngữ trong Truyện Kiều, chúng tôi thử tìm hiểu từ "mà" xem Nguyễn Du đã dùng như thế nào.

Trong tổng số 3254 câu thơ của Truyện Kiều, chúng tôi rút được 81 cặp câu lục bát và từ đó chọn ra được 62 câu có sử dụng từ "mà".

Các câu có "mà" trong Truyện Kiều đều mang tính chất nhấn mạnh và nâng cao giá trị ngữ nghĩa của câu. Các câu lục bát (trên 6 từ dưới 8 từ) trong Kiều là những câu lục bát điển hình của dân tộc ta. "Mà" ở đây có một vai trò đáng kể trong việc gieo vần, nhịp điệu, ngắt đoạn của câu thơ. Điều đó khiến cho người đọc dễ nhớ, dễ thuộc, dễ hiểu.

"Mà" nhìn chung là một hư từ, một từ công cụ để thể hiện các dạng của cú pháp. Nói vậy không có nghĩa là "mà" khô khan, thiếu tính biểu niệm và biểu cảm. Ngược lại "mà" chất chứa trong chiều sâu của nó, mặt sau của nó, cả một kho tàng ngữ nghĩa, tu từ.

Ngữ nghĩa trong một câu, đặt biệt là câu thơ, được tăng cường, nhấn mạnh hay giảm nhẹ, có khi còn phụ thuộc vào "mà". Trong những trường hợp này "mà" được dùng như một từ nối. Ví dụ:

Hoa tàn *mà* lại thêm tươi,
Trăng tàn *mà* lại hơn mười rằm xưa!

"Mà" biểu hiện một sự buồn rầu, cường độ bị giảm nhẹ:

Nói chi kết tóc xe tơ,
Đã buồn cả ruột *mà* dơ cả đời!

Từ "mà" được dùng như một đại từ quan hệ. "Mà" đảm nhận một vai trò làm đại diện cho một danh từ chỉ người, chỉ vật đứng trước nó để rồi làm bổ ngữ cho một động từ đứng sau nó, kiểu như:

Người *mà* tôi gặp hôm qua là bạn cũ của tôi.

Mình muốn xin lại quyển sách *mà* cậu mượn tuần trước.

Trong Truyện Kiều ta bắt gặp nhiều từ "mà" kiểu đó:

Cung cầm lựa những ngày xưa
Mà cung bạc mệnh bây giờ là đây!

Hoặc:

Tiếc thay nước đã đánh phen,
Mà bùn lại vẩn thêm lên một lần!

* "Mà" = nhưng: Nó liên kết tính đối lập giữa hai ý có quan hệ với nhau của cùng một sự vật. Mỗi ý nói trên có thể là một từ, một nhóm từ, thậm chí cả một mệnh đề. Nó đồng nghĩa với "nhưng", nhưng có tác dụng nhấn mạnh hơn, và về mặt ngữ âm thì có tính nhịp điệu hơn trong câu, nhất là thơ. Ví dụ:

Dù chẳng xét tấm tình si,
 Thiệt đây *mà* có ích gì đến ai!

* "Mà" = nhưng. Liên kết hai ý ngược nhau để đưa ra một kết luận, một triết lý. Ví dụ

Có tài *mà* cậy chi tài
 Chữ tài liền với chữ tai một vần!

* "Mà" = nhưng: được dùng như một liên từ, nối hai ý, nêu lên một kết quả, một sự tức giận, một oan nghiệt, một lời than thân trách phận. "Mà" có thể được dùng ở câu 6 từ hay câu 8 từ. Ví dụ:

Có trời *mà* cũng tại ta,
 Tu là côi phúc, tình là dây oan!

Và

Có sao chịu trối một bề,
 Gái tơ *mà* đã ngựa nghề lắm sao?

- "Mà" kết hợp với một số từ khác tạo nên cặp liên từ để chuyên chở một số ý như: Tăng tiên: đã... lại, không (chẳng) những... mà còn...: Ý điều kiện - kết quả như: vì ... nên..., tuy... nhưng (ý ngược nhau)v.v... Ví dụ:

Đã không duyên trước chàng *mà*,
 Thì sau chút ước gọi là duyên sau.

Hoặc:

Nói chi kết tóc xe tơ,
Đã buồn cả ruột mà dơ cả đời!

- "Mà": Giới từ, nghĩa như "để", "để mà". Chúng biểu thị tính mục đích của hành động. Ví dụ:

Dẫu sao bình đã vỡ rồi,
Lấy thân mà trả nợ đời cho xong.

- "Mà" đi với một động từ hay một tính từ, giống như: để + động từ (tính từ), nêu lên một mục đích, một nguyên nhân hay một kết quả, kiểu như *mà chơi*, *mà hay*, *mà ăn*, *mà nên*,... Kết cấu "mà + Đ(T)" này thường đứng ở cuối câu. Ví dụ:

Thiếp như hoa đã lìa cành,
Chàng như con bướm lượn vành *mà chơi!*

Và:

Bào rằng đi đạo lấy người,
Dem về tiếp khách kiếm lời *mà ăn!*

- "Mà" kết hợp với một số từ khác, kiểu như: mà ai, đâu mà..., mà... gì..., mang nghĩa phủ định. Ví dụ:

Chút riêng chọn đá thử vàng,
Biết *đâu mà* gửi can trường vào đâu!
+ *Mấy người* bạc ác tình ma
Mình làm mình chịu kêu *mà ai* thương.
+ Dù chẳng xét tấm tình si,
Thiệt *dây mà* có ích gì đến ai?

- "Mà" nằm trong kết cấu nghi vấn phủ định: chẳng... mà, chưa... mà. Câu thơ dạng này trở nên khoẻ khoắn và lột tả được tính cách của người nói.

Ví dụ:

Rằng: "sao nói lạ lòng thay!
Cành kia *chẳng* phải cội này *mà* ra?"

Và:

Lão kia có giở bài bậy
Chẳng văng vào mặt *mà* mày lại nghe?

- Trong ngôn ngữ nói ta thường gặp những lối nói có tính chất đề nghị, khuyên bảo hay thông báo, chẳng hạn: "Cà chua ở chợ Mơ rẻ lắm, anh ra đó *mà* mua!". Nguyễn Du đã sử dụng một cách tài tình kiểu câu này. Ví dụ:

Gạn gùng ngọn hỏi ngành tra
Sự mình nàng phải cứ *mà* gởi thưa!

Hoặc:

Dầu sao bình đã vỡ rồi
Lấy thân *mà* trả nợ đời cho xong!

- Ngoài ra, Nguyễn Du còn dùng *mà* để biểu đạt một niềm vui, một nỗi buồn, một sự không may trong câu cảm thán. Ví dụ:

Đến bây giờ mới thấy đây,
"*Mà*" lòng đã chắc những ngày một hai!

Hoặc:

Nghĩ đời *mà* ngán cho đời,
Tài tình chi lắm cho trời đất ghen!

- "*Mà*" còn được dùng như một "từ đưa đẩy" trong ngôn ngữ nói, mang đậm tính khẩu ngữ. Ví dụ:

Mụ già dù có điều gì,
Liều công mất một buổi quỳ *mà* thôi!

Hoặc:

Lắng nghe lắm nhằm gặt đầu,
Ta đây nào phải ai đâu *mà* rằng!

Qua sự khảo sát một cách sơ lược ở trên, chúng tôi thấy rằng hoạt động của từ *mà* trong tiếng Việt nói chung, Truyện Kiều nói riêng phong phú và đa dạng.

Xét trên các cấu trúc có *mà* thì ý nghĩa của cấu trúc được nâng lên về mặt ngữ nghĩa cũng như giá trị biểu cảm. Tăng cường hay giảm nhẹ ý nghĩa của cấu trúc có *mà* còn tùy thuộc vào ngữ cảnh mà Nguyễn Du muốn thể hiện.

Thử lấy *mà* đem so sánh với tiếng Anh hoặc tiếng Pháp thì chúng tôi thấy các sắc thái ngữ nghĩa của *mà* trong tiếng Việt rộng hơn, phong phú hơn. Muốn chuyên chở ý nghĩa của *mà* ở các chức năng cú pháp khác nhau thì tiếng Anh cũng như tiếng Pháp phải sử dụng nhiều cách (model), nhiều từ công cụ khác nhau, thậm chí cả nhiều "thì" (times, temps) khác nhau. Chẳng hạn, để dùng *mà* là đại từ quan hệ, tiếng Anh phải dùng whom, who, which, that,..., tiếng Pháp phải dùng qui, que, quoi, dont,... Điều đó cho thấy tiếng Việt của ta dễ dàng và khá trong sáng.

Từ *mà* trong Truyện Kiều thật sự là một từ đa chức năng, giàu mạt điệu, sắc thái tu từ uyển chuyển... Câu có *mà* được nhấn mạnh hơn về mặt ngữ nghĩa và nó gắn chặt với ngôn ngữ cộng đồng.

Hẳn từ *mà* trong Truyện Kiều còn có nhiều ý hay, chúng tôi còn phải tiếp tục nghiên cứu nhằm hỗ trợ cho việc giảng dạy, đặc biệt là dạy tiếng Việt thực hành cho người nước ngoài.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Nguyễn Du. *Truyện Kiều*. Nxb Đại học và Trung học Chuyên nghiệp, 1972.
- [2] Cù Đình Tú. *Phong cách học và đặc điểm tu từ tiếng Việt*. Nxb Đại học và Trung học Chuyên nghiệp, 1983
- [3] Nguyễn Kim Thản. *Động từ trong tiếng Việt*. Nxb Khoa học Xã hội, 1987.
- [4] Trần Ngọc Thêm. *Hệ thống liên kết văn bản tiếng Việt*. Nxb Khoa học Xã hội, 1985.
- [5] Đái Xuân Ninh. *Hoạt động của từ tiếng Việt*. Nxb Khoa học Xã hội, 1978.
- [6] Nguyễn Tài Cẩn. *Ngữ pháp tiếng Việt*. Nxb Đại học và Trung học Chuyên nghiệp, 1975.

VNUJ JOURNAL OF SCIENCE, SOC., SCI., LXV, N^o5, 1999

SHADES OF MEANING AND INSTRUCTIONS FOR USE OF THE WORD "MÀ" IN "TRUYỆN KIỀU"

Ho Dinh Thien

*Faculty of Vietnamese Language and Culture and for Foreigners
College of Social Sciences & Humanities - VNU*

The word "mà" (which, whom, who, that...) in "Truyện Kiều" is a word that has many functions in the field of syntax. Its meaning takes many forms and evolves depending upon its position in a sentence. Consequently, the various syntactical tasks of "mà" change the nature of the word which stand around it, enabling them to take on greater significance and emphasis.

We have already given much attention to "mà" over long period thinking about it and making inferences about it from our own experience to apply this knowledge in the matter of teaching Vietnamese to foreigners.